

הנעלבים ואינם עולבים

על סיפורי אהרן מגד - מאמר שני

מאת א. ב. יפה

חובה יתירה גוטה א. מגד הנעלבים ואינם עולבים, לחלושים ולנזכאים, לאנשים שהחיים דחקים ולוקים מידי וכאשר נדרש, זה לא כבו, לכחור את סיפורו האופייני ביותר בשביל האנטר' לוגיה, את אשר בחרתי הצביע על הסיפור „בכי” ונימק כך את בחירתו: „במירטל ובבנו, יורש סבלו ומכאור ביו, ביקשתי לרובב עקת גורלם של המקופחים מידי הטבע ולוקים מידי האדם, שלבעיית חייכם דומה אין פתרון אף בחברה המתקנת. בעצם של שניים אלה ראיתי משהו מ„צער העולם”, שכל אדם, ואפילו הוא חזק ומחושל כנגד הפגעים, חש אותו בזמן מן הזמנים, ולו רק פעם בחייו. צער זה, דומה שיש בו מרות המוות, כבכל צער שמקורו בהרגשת חוסר האונים המוחלט שלנו בעומדנו פנים אל פנים מול הגורל, שאין לנו שליטה עליו.”

וכמוהו, כמספר, סבורים גם מבקרים אהרן, שהביעו את התפעלותם הבלתי-נוגבלת מ„בכי” והודיעו כי מציפים הם אותו על פני כל יתר הסיפורים שבקובץ. — נדמה לנו כי דבר זה אומר דרשני. אין אנו מוצאים ב„בכי” סגולות נאראטיביות העשויות להעלותו על רמה אמנותית גבוהה יותר מאשר סיפורים כגון „מונה של מגדל אפרת” או „יד ושם”. נדמה לנו כי הדיבר היחיד המצוי בסיפור זה ואינו מצוי בסיפורים אחרים של אהרן מגד הוא יסוד המופשט, האבסולוטי כביכול והבלתי-מנוקד, מירטל ובנו הם דמויות קלאסיות של „עשוקי החיים”, כאם כאב צרוף הוא ובכיים אינו תלוי דוקא בנסיבות מסוימות — צערם „צער עולם”. ואפשר אמנם להתפעל מיכלתו של סופר לעצב דמויות כאלה, ליצור ערכים כה צרופים. דומה הדבר לצעקה „אוטנטית” ביותר שמוציא שחקן מצוין בלי לחוש כאב, (אבל גם על טיבו של הישב כזה חלוקות הרעות. על שחקנים גדולים באמת אומרים כי הם מזדמנים הזדהות גמורה עם הדמות שהם מציבים ובכופו של דבר הם מדמים להרגיש באמת את כאבה של הדמות הפיקטיבית). בתחום הספרות — ראוי אולי להתפעל מתעשה סימולאציה, באשר הוא מעיד על „בשרות” אבל ברור כי כשרון כזה אינו אלא שטחי. אין אנו מתכוונים לרכוז כי מצאנו לקוי זה באהרן מגד. אדרבה, רוב סיפוריו מצידים דווקא על מידה גדולה של החושף עמוקה וריאלית. ובעינינו אינו נופל מגדל אפרת במירטל משום שאנו יודעים בדיוק מה הוא כואב לו למגדל אפרת ובשל מה; ואילו מירטל אינו מתעלה בעינינו, כדמות ספרותית, רק משום שכאבו הוא צרוף ומזוקק.

ואשר לגורל — האמנם סבור אהרן מגד כי אמנם אין להעביר את גזירותיו ועל כן רק לשוא כל מאבק? נדמה לנו כי גם מושג הגורל אינו מוחלט — על כל פנים לא בעיני אדם מתקדם — וכי אפשר וצריך להיאבק בו לטען שנותה, כאשר הוא מתאכזר לאדם...

ובכלל יש מקום לשאלה: האמנם הכרתי היה להשאיר את מירטל תלוש ומנוקד מכל, על גבורים אחרים של אהרן מגד אנו יודעים בדיוק מאין באו ובמה התנוו ומה עבר עליהם עו שהיו למה שהנם, רקעם החברתי המשפחתי גלוי לפנינו והוא מסביר במידה רבה את מצבם האקטואלי. ואילו מירטל ניתן לנו כאדם בלי דרשים, בלי מוצא, בלי סביבה. האמנם נתג המספר במירטל כראוי? נכון הדבר כי השמטת כל הפרטים הריאליים האלה עושה את הסיפור „בכי” לי-*tour de force* הראוי להערכה — ואפילו להתפעלות. אבל, אין להשתמש מן השאלה אם אמנם היה זה הכרתי לומר במקרה זה על רקע מציאותי ועל פרטים ריאליים. והעדר תשובה חיובית לשאלה זו עשויה לערער במידה מסוימת את ההערכה המקובלת לגבי הסיפור „בכי”.

מירטל אינו קיים לא בתוך ההיטי טוריה ולא בשוליה; הוא נמצא פשוט מחוצה לה. על כן מקומו בכל זמן ובכל סביבה אם זה יתרון או חסרון הסיפור — על כך הדעות מחולקות. לדעתנו זה חסרון.

★

גם סבא זיסקינד (בסיפור „יד ושם”) שיך במידה מסוימת לשורת הנעלבים — אבל בכופו של הסיפור הוא עולב את עולביו! — וההבדל בינו לבין הטיפוסים האחרים מסיפורי א. מגד הוא בזה שזהותם של עולביו מוגדרת ואף המקרה הגורם לעליבותו מתואר בעורה ברורה ומובהקת. הרגל בחירת שם לילדם של בני הדוד השלישי מתגלע הקרע הטראגי שבין הדוד הראשון, הספוג סתרבות יהודית „גלותית”, לבין הדוד השלישי, הדוד הארץ-ישראלי המורד והמתכחש בתוקף הכרזת-המהפכה שנתחוללה בחייו, לער' כים היקרים ל„סבא ישראל”. ואילו דוריהביניים נוקט בעמדה פושרת ומבקש — ללא הצלחה — לגשר על פני התהום הנוראה הרובצת בין שתי הקבוצות. בני-הזוג הצעירים מסרבים לקרוא שם לילדם על שמו של הילד שחייו נתקפחו באורה טראגי בימי השואה. הם טוענים כי השם „מנחם” הוא שם לאישראלי, גלותי. הדבר מעורר את זעמו של סבא, האימור — „כוננו באים מן הגולה! — כולנו כולנו!” ואלו יהודה, בעלה של רעיה נכדה זיסקינד, משיב: „כן, אבל אהרן נולדנו בארץ. זה משהו אחר.”

„נולדתם יפה מאד...” — אמר סבא זיסקינד ברוח נרגשת — „אז מה בכך. אינו רבוהא היא זו, במה אתה עולה על אלה שגולרו שם? הכם אתה מהם? משכיל מהם? גדול אתה מהם בתורה ובמעשים? דמך סמוק משלהם?” — דומה היה סבא זיסקינד כאילו הוא עומד למלוק אותו בכפי. — „ריקא! פלט כרוגוה, — מה אתה יודע מה היה שם? מה אתה יודע איזה אנשים היו שם? מה אתה קהילת? איזה ערים? מה אתה יודע אזה חיים היו שם?”

„כן” — אמר יהודה ברוח מוכדכת — „אבל לנו אין כבר קשר לזה.” „אין לכם קשר?” — גחן סבא זיסקינד כנגנו. שפיו רטטו מרוב כעס — „למה... למה יש לכם קשר?”

„יש לנו... עם הארץ הזאת” — אמר יהודה וגיחך שלא ברצונו. „שונתה?” — פלט כנגנו סבא זיסקינד. „סבור אתה באים עמי? אל מדבר ועושים להם עם. מה? ראשון אתה לאיזו אומה חדשה? לא בנו של אבא אחת? לא בן בנו של סבא? רוצה אתה לשכוח אותם? מחבייש אתה בהם, שהיו להם מאה מונים של תרבות והשכלה מאה לך? הרי... הרי כל מה שיש מאי — הקיף בזרועו על סביבו — זה שולית של מי בדוים לעוכת הים הנדול שהיה שם. מה יש לך פה? ערברבו? שבעים? לשונות? שבעים?

חטיבות שזו נברלת מווי מנהגים? צורה? הרי כל בית כאן זה אופה לעצמה, מנהגים שלה ושמות שלה! ולזה יש לך קשר, אתה אומר...” דמותו של סבא זיסקינד בסיפור איתנה ומשכנעת יותר מדמויותיהם של יהודה ורעיה; אלה יצאו מתחת ידו של המספר פוחזים וריקים. האם פירושו של דבר הוא כי המספר מזדהה עם עמדתו של סבא זיסקינד? זכותו וחובתו של מספר, הבא לתאר לפנינו התנצחות כה גורלית ועקרונית, להציג באותה עוצמה את שתי העמדות אם כי הרשות בירו כמובן לגלות את נטייתו לצד זה או אחר ואף להכריע את הכף. וטבעי היה הדבר שסופר יהיה גוטה לעבר דעותיהם של בני דורו שלו. אולם יצאל אהרן מגד מתגלה דבר שהוא אולי חזיון אופייני ביותר לספרותו הצעירה בשלב התי-פתחותה הנוכחי: ספרות זו המבקשת לעצמה עכשיו „ייהוסי”, חרה אחרי ערכיה המורשה, מחפשת את הזיקה אל העבר הרחוק והקרוב גם יחד. חלפה עברה תקופת הנעורים שהטיפה להסי הפקות בהוה, לאנוצטריות של „רק אנתנו”. הדור שואף עתה לאינטגרציה בתוך ההיסטוריה של האומה.

ואכן, זוהי נטיה חיובית ומצדקת. אבל נושאי-דברה עלולים להגיע לידי הקיצוניות האחרת ולשלול לחלוטין את העמדה הקודמת, שמבחינת ההתי-פתחות היא לקטיטה-ההיסטורית לא אס גם החבטאה לעתים בתפרות מסוכנות ונדמה לנו כי העובדה שא.

מגד זורע אור חזק יותר על סבא זיסקינד ואינו שם בפני הצעירים אלא פוסקים שנרתיים ושטחיים („הילך היה אוטלל לכל תינו” — אם ייקרא בשם שרוצה בו סבא — אומר יהודה) מעידה כי כמוהם כרוב בני-הדור, השואפים כיום בכל מאדם להוכיח את „שייכותם” לשלשלת-הדורות. של האומה הגיע המספר לידי יחס של רביוה מוחלטת לגבי העבר והוא גוטה לשנויי-ערכין ביחס לתרבות הישנה כחוץ של חיוב טוטאלי. ועל-כן יש מקום לאזהרה מפני אכור שתי-המשקל.

★

הצבענו רק על שני דברים השנויים במחלוקת דווקא בסיפורי המשובחים ביותר של אהרן מגד. ואם כי לא בכך מסתיים כל הווכוח — נסתפק הפעם בהערות אלה.

סיפורי הקובץ „ישראל חברים” הם מן הפירות הבשלים של ספרותו הצעירה. רבה חשיבותם הן בשל מידת הברירות והצלילות שהשיג המספר, מידות מובהקות אלה של הגובלה הקלאסית שלא נמצאו בסיפורים עבריים רבים שנכתבו בעשר השנים האחרונות. וראוי המספר שנקרא את יצירותיו בעיון בשל זיקתו לבעיות חיינו, נסיונותיו להקיף רבדים עיקריים של חיי ארץ-ישראל בארבעים השנים האחרונות — ונדמה לנו כי הוא המספר הראשון מבני הדור הזה שעלתה בידו לעצב בהצלחה דמויות של אנשי העליה השניה! — ואם גם אנו חולקים פה ושם על הרגשותיו ועל פתרוגותיו חיביים אנו לכרך על המוגמר.